

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
בהעלותך
סיון ה'תשפ"ב ב'של"ג
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

הרחבה בעניין אמירת יום הששי ויכולו וגו' בליל שבת מעומד, ובעניין אמירת פיוט יגדל אלהים חי וכו', הערות וחידושים בדברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים על העניינים דלעיל, וחמשה תירוצים לשאלה (מהשיעור הקודם) מדוע איננו עומדים באמירת הפיוט יגדל וכו' אעפ"י שזאת 'עדות' כמו באמירת יום הששי. ואיך הדין אם לא הספיק לומר ויכולו עם הציבור, אם צריך לצרף אדם נוסף לומר יחד אתו.

המשך התשובה לשאלה מדוע הרמב"ם לא הביא בספרו משנה תורה את י"ג עיקרי הדת, למרות שהביאם בפירוש המשניות.

בירור המעשה שהובא (בשיעור הקודם) ע"י מרן שליט"א, כי המקובל הגר"מ שרעבי זצ"ל לא רצה לברך ילד שקראו לו בשם דני, במקום דניאל, כיון שזה אותיות די"ן.

בשורה טובה לקראת הדפסת כרך חדש בסדרת הספרים פסקי מהרי"ץ.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" – 646

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש לע"נ הרבנית מרת זהרה (הנקראת שרה) ע"ה בת מארי סאלם שכר, אם מרן שליט"א, שהיא-רציית שלה יחול ביום ששי י"ח סיון, תנצב"ה.
וכן לע"נ חמותו של מרן שליט"א, מרת לאה (הנקראת סעידה) ע"ה בת מארי מעודד, שהיא-רציית שלה חל יום לפני כן, י"ז סיון, תנצב"ה.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו רבי אריאל נהרי הי"ו, לרפואת חמותו מרת צביה בת יוסף שתחי, ולהצלחתו ולהצלחת כל בני משפחתו, בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.
המקום ב"ה ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש – חשבתי בתחילה כשהגישו לי את הפיתקא להקדשת השיעור, אולי להקדים את החיים למתים, אבל מאחר שאחז"ל וקידושין דף ל"א ע"ב על מצות כיבוד הורים, מכבדו בחייו, מכבדו לאחר מותו. ויש אומרים שזה מדאורייתא. ע"כ חושבני כי כבוד ההורים עדיף, וצריך עליכן להקדימם, אפילו שהם כבר נפטרו. השבוע – ביום ששי י"ח סיון, זהו היאר צייט של אמי, מרת זהרה (הנקראת שרה) ע"ה בת מארי סאלם שכר, תנצב"ה.

ויום לפני כן, זה היאר צייט של חמותי, מרת לאה (הנקראת סעידה) ע"ה בת מארי מעודה, תנצב"ה.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו רבי אריאל נהרי הי"ו.

בזמן שהוא נמצא בא"י הוא משתדל להגיע לשיעורים במוצ"ש, למרות שהוא נוסע לצורך כך מעיקו"ת ירושלם ת"ו. יש לו בחינת שכר פסיעות. אבל בימים אלו הוא נמצא במדינת אתיופיה, בשליחות מטעם השלטונות, של פיקוח נפשות.

לרפואת חמותו מרת צביה בת יוסף שתחי', ולהצלחתו ולהצלחת כל בני משפחתו, בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ן.

המקום ב"ה ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונוק יצילם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם לטובה ולברכה, אכ"ר.

הרחבה בעניין אמירת יום הששי ויכולו וגו' בליל שבת מעומד, ובעניין אמירת פיוט יגדל אלהים חי וכו', הערות וחידושים בדברי מהרי"ן זיע"א בעץ חיים על העניינים דלעיל, וחמשה תירוצים לשאלה (מהשיעור הקודם) מדוע איננו עומדים באמירת הפיוט יגדל וכו' אעפ"י שזאת 'עדות' כמו באמירת יום הששי. ואיך הדין אם לא הספיק לומר ויכולו עם הציבור, אם צריך לצרף אדם נוסף לומר יחד אתו.

בגמרא מסכת שבת ודף קי"ט ע"ב מובא כך, אמר רבא ואיתימא ר' יהושע בן לוי, אפי' יחיד המתפלל בע"ש, צריך לומר ויכולו. דאמר רב המנונא, כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. שנאמר, ויכולו. אל תקרי ויכולו, אלא ויכלו.

הגמרא דורשת את הפסוק [בראשית ב', א'] וַיִּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְאָם. המלה ויכלו' חסרה וא"ו, ויכלו' – הקב"ה והוא. כאשר האדם אומר את פרשת ויכולו, אזי יש לו מעלה

עצומה, כאילו נעשה שותף להקב"ה. נסביר זאת בעז"ה בהמשך, מהי ההבנה בשותפות הזאת.

אל תקרי ויכולו, אלא ויכלו. הקב"ה והוא.

כנראה טעם הדרשה היא כדלקמן. הרי לא דורשים סתם 'אל תקרי', בדר"כ רוב המפרשים אומרים כי ישנו איזה קושי, שצריך להוסיף הסבר חוץ מן הפשט. כמו 'אל תקרי בניך אלא בוניך', כיון שהמלה בניך מיותרת וכו'. כל הדרשות 'אל תקרי', יש להם טעם. אז גם בנ"ד קשה, כיצד אפשר לומר ויכולו, כי משמע שכביכול הם נשלמו מעצמם, והרי הקב"ה הוא שכילה, כמ"ש אח"כ ויכל אלהים. לכן דורשים, ויכלו. הקב"ה והוא.

מהרי"ן זיע"א בעץ חיים ודף ק"כ ע"א כותב כך, ופותר שלוח צבור יום הששי – לאחר גמר תפילת העמידה בליל שבת – וכל הקהל אומרים עמו בקול רם. וכולם מעומד, לפי שזה הוא עדות אל הקב"ה ביצירת מעשה בראשית. ועדות מעומד, דכתיב [דברים י"ט, י"ז] וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים, ודרשינן [שבועות דף ל: אלו העדים (כל בו והרד"א)].

כאשר העדים בפני בית דין, הם צריכים לעמוד. למעשה, כתוב בספרי הפוסקים, כי בדורות הללו לא נהגו העדים לעמוד, מפני שהדבר גרם מחלוקות, אבל כמדומני שבזמנינו כבר מעמידים אותם. ואף כשהדיינים אומרים להם לשבת, כתוב שיעמדו מרצונם, הם אלו אשר רוצים לעמוד, מפני שנאמר [תהלים פ"ב, א'] אֱלֹהִים נָצַב בְּעֵדוֹתָאֵל. בכל אופן, צריך לעמוד, רק שזה לא מעכב, אם העדים יושבים. אפשר לעיין במה שהרחבנו בעניין זה בשלחן ערוך המקוצר, חלק חושן המשפט סי' רי"ב סעיף ח', מה שנהגו בארץ תימן, ומה נוהגים בזמנינו. עכ"פ הדבר פשוט, שמצד הדין צריך שהעדות תהיה בעמידה, לכתחילה. לכן גם בנ"ד, כאשר מעידים על חידוש העולם, צריך שהדבר יהיה בעמידה.

לאחר מכן [בדף ק"י ע"א] כותב מהרי"ן כך, ואומר ברכו וכו'. ומי ששכח לקבל שבת תוספת רוח בברכו הראשון או לא שמעו, יכוין

מהרי"ץ מבאר את חשיבות העניין, באמירת פיוט יגדל. כי לכאורה, מה הקשר ליום שבת? הרי י"ג עיקרי הדת, זהו דבר השייך בכל יום. מדוע קבעו לומר אותו בשבת? לכן מהרי"ץ אומר, כי כיון שאמרנו 'ויכולו', כי זהו הזמן, כניסת שבת, לכן אגב עניין זה, אנחנו מוסיפים את שאר עיקרי הדת. חידוש העולם, זהו הדבר הראשון, במעשה בראשית, ומוסיפים דברים מעניין לעניין, שהם ג"כ עיקרי הדת, כמו דבר זה.

ומדבריו אלה, למדנו שני דברים. מהרי"ץ לומד מכך, ממה שכתב בס' חמ"י, וכדלעיל, כמה דברים. האחד, שאין לאמרו אלא אחר התפילה, לסמכו אל ויכולו.

דבר ראשון, לומר את הפיוט הזה, לאחר ויכולו. לאפוקי מאלה הנוהגים לומר זאת, לפני ברכו הראשון. ישנו מנהג של בודדים, גם בזמנינו, שאומרים יגדל וכו' עוד לפני מזמור שיר ליום השבת וגו'. על כך מהרי"ץ אומר, לא. כי זה לפני הזמן. שהרי כל העניין לומר זאת, כיון שזה נמשך מזיכולו. ויכולו זה העיקר, ואגב זה מוסיפים. אבל אם אתה מקדים את הפיוט, זה לא הזמן.

שנית, שאין לאמרו, רק בשבת, מטעם הנזכר כאן. ודלא כאותם שמהפכים לאמרו קודם ברכו הראשון דערבית, גם אומרים אותו ביום טוב כשחל בחול, ולא יתכן.

דבר שני, זה רק בשב"ק. ולא כפי אלה האומרים אותו, גם ביו"ט שחל בחול. הדבר אינו מתאים.

ומוסיף מהרי"ץ, וכן הוא מנהגינו.

ואני קיבלתי מרבותי נ"ע, לפי שידוע שתפילות דחול מתעטפות ועולות בתפילת ליל שבת, כנודע מהמקובלים. ומדאגה מְדַבֵּר, פן חס ושלום אירע מקרה אשר לא טהור, ונזדמן חטא לידו בימות החול, ועל כן אין בכח החוטא לעטוף תפילותיו דחול בתפילת שבת, כי לרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי נתהלים נ, ט"ז.

דרך אגב, לפני שאני ממשיך, נזכיר משהו חשוב. ישנם ספרים שהתקבלו בעולם, ספרים

עתה בברכו האחרון לקבל תוספת הרוח והנשמה ביחד. וכן הדין ביום (חמדת ימים דף ג"ן ע"א ומשנת חסידים). ומנהגינו כהשולחן ערוך [סימן קל"ג] שלא לאמרו בשחרית.

ואומרים הקהל יחד – כך הלשון בגוף התכלאל עץ חיים. ובפירושו כתוב כדלקמן, ואחר כך יאמר [צ"ל יאמרו] יגדל וכו'.

ישנם הנוהגים כך, שאומרים את הפיוט 'יגדל' בסוף. אבל בדרך כלל המקובל לומר זאת עוד לפני כן, לפני הקדיש שלפני עלינו לשבת. ולמעשה, מי שיראה את דברי מהרי"ץ במהדורא קמא דקמא, שיצ"ל בצילום מכת"ק, שם הוא כתב כפי שמקובל ביום בזמנינו. מהרי"ץ לא הסביר את עצמו, מדוע לבסוף הוא שינה, איחר את הפיוט 'יגדל' לסוף. אבל עכ"פ שם מהרי"ץ כותב כך בפשיטות, שהפיוט יגדל נאמר אחרי המזמורים, לאחר מזמור לדוד י"י רועי וגו', ואומרים יגדל. כפי שאנו עושים בזמנינו. ובמהדורא שלפנינו, הוא כתב אחרת, מבלי לנמק את סיבת השינוי. אולי לפי מה שנאמר בהמשך, יהיה מובן מהי הסיבה.

אפשר להוסיף שהם קשורים זה לזה, יגדל ועלינו, שכן גם בעלינו לשבח יש מעיקרי האמונה.

בכל אופן, מהרי"ץ מעיר על עצם העניין וז"ל, ואחר כך יאמרו יגדל. והוא פיוט נחמד, ובה מבואר שלשה עשר עיקרי הדת, אשר הניח הר"י אלבו – הר"ר יוסף אלבו – בספר העיקרים. על כן, אחר שהיעדנו בויכלו בחידוש העולם, נהגו לומר פיוט יגדל אלהים, בכל שבת. ונכון להיות כל איש שורר בביתו – כוונתו במליצה, שורר – בכוונה זו (חמדת ימים שם).

לגבי המלה 'בביתו', זאת טעות של המדפיס. נכון שכך הפסוק, שִׁיר בְּבֵיתוֹ וְאִסְתַּר אֵי, כ"ב, אבל בנ"ד המדובר בבית הכנסת. ע"כ צ"ל, 'כל איש שורר אותו'. המדפיס חשב כנראה שהוא 'מתקן'. מקור הדברים, בספר חמדת ימים, וכדלקמן.

טובים, ואולי ישנם ספרים יותר טובים, ובכל זאת הם לא התקבלו בעולם. מבחינת הספרים בעצמם, או מבחינת מחבריהם. ישנם מחברים גדולים, שספריהם לא נודעו ולא נתפרסמו ולא נדפסו, ואפילו אם נדפסו – בודדים קוראים בהם. והנה אחד הספרים הנפוצים בעולם התורה, הוא הספר קצות החושן, חושבני כי העולם אינו יודע את הצדקות של בעל קצות החושן, שיראתו היתה קודמת לחכמתו. כגון שלפני שהוא היה נכנס להגיד שיעור, ראו שהיה נכנס לאיזה חדר, ומתפלל וצועק, ז'לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי'. הוא היה מעורר ומייסר את עצמו, אני הולך כעת להגיד שיעור. מדהים. ח"ו כביכול הוא בעל חטא, וכמובן המדובר באיזה דברים דקים מן הדקים, לפי מדרגתו. כיצד עכשיו אני הולך להגיד תורת ה', וח"ו אני עדיין לא מתקן מספיק. היה בוכה וכו', ורק אח"כ היה בא ומתחיל להגיד את השיעור [עיי' שיעור מוצש"ק במדבר התשע"ט].

הערה מהקהל: מובן מדברי הרב שמטעם זה נתקבל הספר קצות החושן בעולם. אני שמעתי בעניין זה עוד, כי כבר בזמנו נתקבל ספרו יותר מספר נתיבות המשפט. וכאשר נשאל על כך מבעל נתיבות המשפט, השיב לו בשאלה, מה היית עושה בכל יום לאחר כתיבת חידושיך. אמר לו, כותב חידושים אחרים. אמר לו, אני בכל יום חוזר תחילה על החידושים שכתבתי אתמול.

תשובת מרן שליט"א: גם זה נכון. הבאתי את זה כבר בעבר, כגון בשיעור שנדפס בקובץ דברי חפץ [גליון א' תשרי התשע"ד בשכ"ה דף קמ"ג, ד"ה אסיים]. ומן האמור שם [ד"ה אבל] יובן הטעם לכך, כי בעל הקצות לא רצה לומר לו סיבה זו, מרוב ענותנותו.

העניין דלעיל מובא בספרים רבים, ונביא אחד מהם שנזדמן לי כעת, והוא מה שנדפס בס' פרי שמואל [דף י"ז הערה מ'], שמנהגו של ה'קצות' היה, שבכל יום קודם השיעור היה נסגר באיזה מרתף זמן מה, ורק אח"כ היה מוסר שיעורו. ואותו תלמיד חשקה נפשו לדעת מה מעשהו שמה, ופ"א הסתתר בהחדר קודם בוא ה'קצות'.

לשם, וראה התלמיד איך רבינו ה'קצות' משתטח לארץ ובקול בוכים היה עושה תשובה נוראה והיה חוזר על הפסוק ז'לרשע אמר אלוהים מה לך לספר חוקי', והדברים נוראים. מטעם זה זכה ה'קצות' שספרו נתפשט ונתקבל בכל ישראל יעו"ש.

בכל אופן, אולי ח"ו אירע לאדם בימות החול איזה חטא, א"כ אין לו זכות שתפילותיו תעלינה, ותתעטפנה בתפילות השבת המעלות את כל התפילות.

על כן, זאת העצה היעוצה, מאת ה' יצאה, לומר יגדל. כי בשנות"ו את טעמו לפני אבימלך נוסח זה, הנה לשעה קלה נעשה צדיק 'בעדותו' והודאתו בשלשה עשר עיקרים.

זה לשון מליצה, על פי הפסוק בתהלים ותהלים ל"ד, א' [בשנותו את טעמו לפני אבימלך]. אבימלך הכוונה אבינו מלכנו, הקדוש ברוך הוא. 'בשנותו את טעמו' היינו, שהאדם משנה את עצמו, היה לא בסדר וכעת הוא נשתנה, עכשיו זה לא הוא, כעת הוא צדיק, שינה את המהות שלו, מקבל על עצמו להיות צדיק. ובזה יש כח וחיל לעלות תפילותיו דחול, בהיותו מתקן המעוות.

ועל כן ראוי לאחר אמירת יגדל, עד לאחר כל התפילה, שכל הקהל נמצאים כולם לעת כזאת, ובזה יזכו כולם.

מהרי"ץ כתב לומר זאת, לאחר עלינו לשבת. אמנם למשל, לגבי ספירת העומר, אנחנו לא מאחרים לספור לאחר עלינו לשבת, כי עלול להיות שחלק מן הציבור כבר לא יהיו, עלולים לצאת מביהכ"נ ולא להישאר. לכן אנו סופרים לפני עלינו לשבת. אבל בנ"ד, לפי שיטת מהרי"ץ, אומרים את הפיוט יגדל וכו' לאחר עלינו לשבת. כנראה מפני שבליל שבת, האנשים לא ממהרים. א"כ אפי' שזה לאחר עלינו לשבת, האנשים מיושבים, אינם לחוצים על המחיה ועל הכלכלה, ושאר עסקיהם.

אמנם אולי זאת הסיבה, שאנחנו לאידך גיסא מקדימים לומר את הפיוט הזה עוד לפני עלינו לשבת. אלא שאני רק מסביר את מהרי"ץ, לפי

שערי יצחק – השיעור השבועי

דבר כזה. יכול להיות. אבל זה לא, 'בינו לבין עצמו'. זאת תמיהה.

אולם לגבי השאלות האחרות, ברוך ה' יש לי תשובות. פחות או יותר.

שאלה מהקהל: אולי כוונת מהרי"ץ מפני שהמאחרים היו משלימים אמירת יגדל, בינם לבין עצמם, או בלכתם בדרך לביהכ"נ?

תשובת מרן שליט"א: לא מסתברא שהיו משלימים אותו, מאחר שפיוט זה אינו חובה, לא יעלה בדעתם לו' דוקא אותו, כשם דמסתברא אינם משלימים לכו נרננה וכיוצא. אבל אולי בדלית ברירה, נקבל תירוץ זה, אם לא נמצא תירוץ טוב ממנו.

הרי המקור של מהרי"ץ, הוא בספר חמדת ימים [פרק ששי], ע"כ נביא את דבריו לפי הסדר.

וז"ל החמדת ימים, ונכון להיות כל איש הואיל הלוך אחרי ש"ב, לתקן בתפילה זו שאר תפילות של ערבית בימות החול, הנפסלות מחסרון כוונה.

הוא כותב, 'הלוך אחרי שב', ישנה כאן קצת מליצה. כנראה הוא מתכוון, 'אחרי שב', דהיינו שהוא חוזר בתשובה. כי יש את התפילות של ערבית, של שאר ימות החול, 'מחסרון כוונה'. האדם טרוד, ומתפלל. איך שהוא, פתאום והנה כבר הוא גמר את התפילה, ולא ידע מאי קאמר.

ומהעדר התחברות עם הציבור, כאשר פשתה המספחת הזאת בַּרְפַּת מבני עמינו – לדבריו, מצוי שאנשים מתפללים ערבית ביחידות – אשר לא נזהרו בה, וּבְדַבָּר – דהיינו כל אדם בפני עצמו – יתפלל איש לו. והוא ענין רע, מכאיב מאד הדרה של תפילה, כמו שהארכנו במקומות רבים ולעיל פרק ד'. יתכן כי מה שמהרי"ץ השמיט העניין שמתפללים ערבית ביחיד שכתב החמדת ימים, לפי שלא היה מצוי הדבר בזמנו ובמקומו.

והן עתה, בתפילת ערבית זו בכוונה, עת רצון היא, להעלות התפילות הפסולות ההם, להיעשות כתר ועטרה על ראש מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

איך שהוא כתב כאן, לומר זאת לאחר עלינו לשבח. כי בכל זאת, כל הקהל עדיין נמצאים. כי אין דומה 'עדותו' יחידי בינו לבין עצמו, 'לעדותו' ברבים. גם בַּרְבַּע עם הדרת מלך וכו'. עכ"ל גאון עוזנו מהרי"ץ זצוק"ל.

*

ישנן כמה הערות, שצריכים לדעת ולהבין בדברי מהרי"ץ הללו. נלך לפי הסדר.

לכאורה, פלא עצום. י"ג עיקרי הדת, וכי זה מאת הר"י אלבו בספר העיקרים? מי אינו יודע, שזה מהרמב"ם? [עיין שיעור מוצש"ק ראה התשס"ט, ומוצש"ק נח התש"ע].

דבר שני, מהרי"ץ כותב 'קיבלתי מרבותי', והוא לא כותב בפרוטרוט מי הם.

ולגבי המלים 'כנודע מהמקובלים', לכאורה הדבר אינו כל כך ידוע.

דבר נוסף, לגבי מה שהוא אומר בהמשך. הרי מהרי"ץ הביא טעמים, לומר את הפיוט יגדל וכו' לאחר ויכולו דוקא, לא להקדים זאת לפני 'ברכו' הראשון. ועל כך הוא מביא טעם – חוץ מן הטעם הראשון שכתב, שזה טפל לויכולו – לפי מה שהוא קיבל מרבותיו. לכן כעת, צריך לומר זאת לאחר התפילה, ולא ביום טוב שחל בחול. והוא מסביר, כי אין דומה 'עדותו' יחידי בינו לבין עצמו, 'לעדותו' ברבים. גם ברב עם הדרת מלך. דהיינו, כי כולם נמצאים.

אינני מבין, וכי לפני 'ברכו' הראשון, זה 'בינו לבין עצמו'? הרי אומרים שיר השירים, לכו נרננה, לכה דודי, במה מדליקין, ואח"כ יגדל. זה לא 'בינו לבין עצמו'.

לגבי השאלה האחרונה הזאת, אין לי תשובה. לא זכיתי בעניי לדרת לסוף דעתו. הרי מהרי"ץ בא לומר, כי יש להעדיף את המנהג הזה, א"כ היה צריך לומר זאת רק במלים, כי 'ברב עם הדרת מלך', מפני שישנו אז יותר ציבור. בסדר. אבל למה זה קיצוני, 'בינו לבין עצמו'? אז לא יהיו מאה אנשים בביהכ"נ, אלא חמשים, או ארבעים. כמה שישנם. אינני יודע, איך היה בזמנם. אם ישנם כאלה שאיחרו, והגיעו רק במזמור שיר ליום השבת, או בברכו. אם היה

הוא כותב, כי תפילת ערבית עכשיו, מעלות את תפילות ערבית של ימות החול. מסתמא ישנם עוד מקורות, של מקובלים אחרים, וכן צריך לראות ולחפש, האם הוא בעצמו כותב על כך בתפילת שחרית, ומוסף ומנחה, אולי גם הן מעלות את כל התפילות. שהרי מהרי"ץ כתב באופן כללי, שתפילות דחול מתעטפות ועולות בתפילת ליל שבת. ואולי זה לאו דוקא. מהרי"ץ כותב, שתפילות החול מתעטפות בתפילת ליל שבת. משמע שהתפילה הזאת, מעלה את כל התפילות. זה לא בדיוק אותו הדבר, אבל בכל אופן זהו שורש העניין, המובא כאן בחמ"י, וכנראה גם בספרים נוספים.

אולם עניין י"ג עיקרי הדת, אינו כאן, אלא הוא כתוב בהמשך דברי החמדת ימים.

וז"ל החמ"י שם, ועל כי שקולה שבת כנגד כל המצוות, אשר עליו הוכן בצדק תמונת השם יתברך, ובה נתלים כל יסודי הדת וי"ג עיקרים אשר הניח בעל העיקרים, כנודע מספרי הקדמונים. על כן אחר שהעדנו בויכולו בחידוש העולם, נהגו לומר פיוט יגדל אלהים חי בכל שבת. ונכון להיות כל איש שורר אותו בכוונה זו וכו'.

מהרי"ץ זיע"א העתיק כאן את לשון החמדת ימים, אבל בכל זאת הוא שינה והוסיף. החמ"י כתב, הניח בעל העיקרים, וידוע שבעל ספר העיקרים הוא הר"י אלבו. אז בעצם, השאלה כעת היא לא על מהרי"ץ, אלא על החמ"י.

א"כ שמא ואולי – אינני יודע האם אפשר אפילו לדחוק ולומר כך – כי בעל העיקרים הכוונה אל הרמב"ם, שהוא זה שייסד את י"ג עיקרי הדת. לא נראה שהחמ"י התכוון לכך. הלא הוא כותב על זה, כנודע מספרי הקדמונים. ועוד שאדרבה, דיברנו בעבר ועיין שיעור מוצש"ק ראה התשס"ט, ומוצש"ק נח התש"ע כי הר"י אלבו – בעל ספר העיקרים, אומר ההיפך. הוא לא מסכים לרמב"ם, שישנם י"ג עיקרים לדת, אלא רק שלושה עיקרים לדת. לדבריו, היסודות והעיקרים של־דת אינם אלא

שלושה, והדברים האחרים לא נחשבים עמהם. הוא מתווכח עם הרמב"ם.

על כן חושבני, כי הביאור הוא כדלקמן. מהרי"ץ הבין, שהדברים כהוייתן, וכפי שידוע, שבעל העיקרים זהו הר"י אלבו. כנראה שלמהרי"ץ לא היה את ספר העיקרים, כי זהו ספר נדיר, שאינו מצוי, והוא גם לא מזכיר אותו במקומות אחרים. א"כ בודאי שהרמב"ם הוא הראשון אשר כתב את י"ג העיקרים, אבל כנראה מהרי"ץ חשב – כיון שהוא לא הכיר את גוף ספר העיקרים, לא הגיע לידו – שהר"י אלבו היה לפני הרמב"ם. אם החמ"י כותב הניח בעל העיקרים, כנראה שהשורש הוא כבר מלפני הרמב"ם.

מהי הראיה? ישנו הכרח לדבר הזה. כי בהמשך, מהרי"ץ כותב בזה"ל, ודע – מי חיבר את הפיוט יגדל? – כי קבלה בידנו, שפיוט זה הוא מיסוד מהר"ר שלמה ין גבירול ז"ל.

אם יש לנו קבלה, שאת הפיוט יגדל חיבר ר"ש אבן גבירול, הרי הוא בודאי היה לפני הרמב"ם. אין ספק בכך. הרי הרמב"ם כותב בהקדמתו לספר המצוות שלו, כמה היה כואב לו על ה'אזהרות' שהם חיברו, כי זה לא מכוון וכו'. חרה לרמב"ם על כך. הוא היה נרתע, בשמיעת האזהרות. כי הוא מכניס שם דברים מדרבנן, כגון חנוכה והלל וכו' כדעת בעל הלכות גדולות. הרמב"ם לא יכל לסבול זאת.

הרמב"ם שם כתב בזה"ל, כל מה ששמעתי האזהרות, המחברות אצלינו בארץ ספרד, נהפכו צירי עלי וכו'. מתפריהם היו משוררים, לא רבנים וכו' יעו"ש.

בכל אופן, אין ספק בכך, שהר"ש אבן גבירול היה לפני הרמב"ם. אם כן, מהרי"ץ סבור היה, שעניין י"ג עיקרי הדת, זה עוד מלפני הרמב"ם. ממילא, בעל העיקרים, הוא כנראה הראשון.

לאמיתו של דבר, מה שמהרי"ץ כותב, שרשב"ג חיבר את הפיוט הזה, זה לא פשוט. אמנם כתוב כך בספר נובלות חכמה, אבל ישנה מבוכה רבה בעניין. לא יודעים במדויק, מי חיבר את הפיוט הזה. אין דבר מוחלט. מי שיעיין בסידור אוצר התפילות, יראה כי הוא

אמרנו בס"ד משהו הדומה לכך, בשערי יצחק מוצג ש"ק ויחי התשע"ג [בדף 12], בזה"ל, בעל שת"ז אינו רבו היחיד של מהרי"ץ. ואני אומר זאת בנוסף ומחוץ לכל מה שאמרנו קודם. מהרי"ץ למד אצל כמה רבנים. הרבה פעמים הוא כותב 'רבתי הורו', ובודאי שאינו מתכוון לבעל שת"ז. לדוגמא עי' בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ הלכות סוכה דף ש"א, שמהרי"ץ כתב כשלא קראו בס"ת בחוהמ"ס וביום השלישי, שהסכימו רבותיו שיקראו זאת בתפילת המוספין.

הרי בחו"ל קוראים בסוכות גם 'ספיקא דיומא'. דדהיינו לא רק וביום השני וגו' אלא גם וביום השלישי וגו'. אנחנו בא"י קוראים רק את אותו היום, אבל בחו"ל שזהו ספק, קוראים את שניהם. אבל מה עושים, אם טעו ולא קראו וביום השלישי? כותב על כך מהרי"ץ, שהסכימו רבותיו, שיגידו זאת בתפילת המוספין. דהיינו, אם לא קראת בס"ת, הדבר לא נורא, לא צריך לחזור ולקרוא, אלא תאמר זאת בתפילת המוספין. הסברנו שם, כי כיון שאנחנו לא נוהגים לומר את פרשיות המוספין בתפילת מוסף, לכן הם אמרו, טוב, הפעם נגיד את זה, בכדי לתקן את המעוות.

והבאתי שם באות ער"ב שזה לפי מנהג הבלדי שאין אומרים פרשת המוספין בתוך התפילה יעו"ש. מובן שזה לא שייך לבעל שת"ז וסיעתו, שבלא"ה הם אומרים פסוקים אלו אז. הדבר אינו תיקון, כי לפי נוסח הספרדים, בין כה וכה הפסוקים האלה נאמרו, ואין כאן חידוש אם יאמרו וביום השלישי וגו'.

שאלה מהקהל: אולי ההתחלה זה ממחרד"ם, ואח"כ ממהרי"ץ? שמא מהמלים ז'על כן ראוי וכו', זה כבר דברי מהרי"ץ?

תשובת מרן שליט"א: כן, אבל ממילא יוצא כך. החשבון שהתפילות מתעטפות, העצה לומר יגדל כדי לעשות אותו צדיק, אז ממילא צריך אחרי התפילה. אבל אולי אתה צודק. זה לא מוכרח. נכון. אפשר. שאתה אומר אמת. לא מחוייב. והוא יכול להגיד שזה דוקא עדיף להקדים לפני התפילה, מהאיי טעמא גופא.

מביא כל מיני השערות, וכל מיני מקורות, מי בדיוק חיבר זאת. אבל עכ"פ מה שבדר"ב מקובל, הוא שהפיוט בודאי נכתב אחרי הרמב"ם. המחבר חיבר אותו, עפ"י דברי הרמב"ם, או עפ"י מקור דומה, כיון שישנם קצת שינויים.

קצת הבננו בכל אופן, למה מהרי"ץ כותב כאן, שזה הר"י אלבו בעל ספר העיקרים.

*

כך הייתי סבור, נדמה היה לי שאינו מביא את ספר העיקרים, עכ"פ לא מכלי ראשון. אבל לאחר מכן חיפשתי ומצאתי שלא כן הדבר. לכלהפחות בשלושה מקומות הביא ממנו, באופן שמוכן שהספר היה בידו. באשמורות דף מ"ט ע"ב, ובדף נ"ב ע"ב. ובכתר מלכות דף ק"ה ע"א. אם כן צל"ע בדבר שוב לעת הפנאי.

*

לגבי השאלה הנוספת, על מי הכוונה במה שכתב 'קיבלתי מרבותי'?

בדרך כלל ידוע, שמהרי"ץ למד בפני הרבה תלמידי חכמים, מגדולי דורו. אבל מה שחשוב כאן להגיד, שאין כוונתו לבעל שתילי זיתים. כידוע, בספריו עץ חיים, מהרי"ץ לא מזכיר בכלל את בעל שתילי זיתים, כי נפרדה דרכם בענייני המנהגים. ישנו רק מקום אחד שמהרי"ץ מזכיר אותו, בהגדה של פסח, אבל זה רק במהדורא בתרא, ובכת"י קדשו ראיתי שהוא הוסיף זאת ב'גליון'. המדובר שם בעניין הקדיש, למה לא אומרים קדיש אחרי הגדה של פסח, ושם הוא מוסיף זאת. אבל חוץ מכך, בשום מקום הוא לא מזכיר אותו, וגם לא ברמז.

לא יכול להיות, כי מה שכתב בנ"ד, שהוא קיבל דבר זה מרבותיו, שבכללם הוא בעל שת"ז. כי בעל שת"ז הוא מאלה האומרים, שצריך לומר את הפיוט יגדל לפני 'ברכו' הראשון, והרי כל דברי מהרי"ץ הם בעצם כנגד זה. השת"ז כותב [בסימן תפ"ז] את סדר התפילה ביום טוב של פסח שחל בשבת, ושם הוא מסדר כך, שיאמרו יגדל, ואח"כ יאמרו גאולי יי.

הלכך מסתברא שכוונתו בנ"ד, כגון למחר"ר יהודה צעדי, שהיה מקובל גדול.

אבל כנראה הנקודה היא, הרי הם מקדימים את זה כנראה מפני שחלק מן הציבור אינם נמצאים, וכמ"ש בהדיא בסכ"ה דף שני"ט כדי לתת שהות למאחרים לבוא, שיגיעו ויזכו לצאת ידי חובתם בעיקר התפילה, והיינו ק"ש ותפילת העמידה יעו"ש. א"כ יוצא שלחלק מן הציבור אין תקנה, אז חבל. מסתבר שמה שמהרי"ץ מוציא מכך, גם הם היו צריכים לקחת זאת בחשבון, כי אם כן עדיף לזכות את כולם. הרי אדרבה, מי שמאחר, הוא מהעצלנים, אשר מסתמא בטח יש להם חטאים... אז הפוך, הם צריכים את התיקון הזה יותר ויותר.

שאלה מהקהל: אבל הספרדים לא אומרים במוסף את הפסוקים האלה?

תשובת מרן שליט"א: אתה אכן צודק, צריך לבדוק זאת. תוך כדי שאמרתי את הדברים דלעיל, הרגשתי בכך, שזה לא ברור. צריכים אולי לסדר זאת, לראות שוב את המקורות. כנראה הדברים שאמרתי, אינם מושלמים.

ואחרי השיעור בדקתי ועיינתי בזאת, ואכן אינם אומרים אותם, וכן השאמי בעיקבותם. ורק בשבת וראש חודש הם מוסיפים לומר את פסוקי המוספים, והטעם מפני ששגורים טפי. מה שגרם להבנה זאת, היא הגהת הרא"ח נדאף (כמו שהבאתי בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ הלכות לולב דף ש"א אות ער"ב) שזה לפי מנהגי דאין אומ' פרשת המוספים בתוך התפילה יעו"ש.

והנה אכן האשכנזים אומרים אותם אפילו בחוהמ"ע, וכגון שראיתי בהדיא בסידור היעב"ץ דף רנ"ה ע"ב. ובכלל זה וביום השני וגו' וביום השלישי וגו' שבנדון דידן. וצריך לומר שהראח"נ נתכוון רק לאפוקי מנייהו.

עכ"פ מהשתא אזדא לה ראיתנו שלא נתכוון מהרי"ץ שם בכך להשת"ז.

הבאנו בשיעור הקודם, את השאלה ששאל ידידנו רבי אבנר חדר הי"ו, חתנו של רבי ישראל בה"ר משה בשארי זצ"ל. לא דייקתי בשיעור הקודם, חשבתי אז שהוא החתן של הרב משה בשארי עצמו, ידידו של אאמו"ר זצ"ל.

הוא שאל, שאם כן, למה לא אומרים את הפיוט יגדל וכו' בעמידה? מאחר שכתוב, שאומרים יום הששי ויכולו וכו' בעמידה בגלל שזה נקרא עדות, מדוע את הפיוט יגדל וכו' אומרים מיושב? והוא אמר, שאצלם נהגו בעבר לומר זאת בעמידה. אפילו כשהם אמרו זאת, לפני עלינו לשבת. אחרי המזמורים, אמרו יגדל בעמידה. וק"ו בזמן שאמרו זאת אחרי עלינו לשבת, כי הרי בלאו הכי עומדים בעלינו לשבת. רק ישנם כאלה החושבים, למעשה בציבור, אלה שאומרים יגדל אחרי עלינו לשבת, יש כאלה שיושבים ויש כאלה שעומדים, כפי שבאדון עולם בבוקר גסדכן עומדים. לא שישנה איזו סיבה לעמוד, אלא כי בין כה וכה עמדנו, ועומדים כבר לצאת, אז אין סיבה לשבת. אבל כנראה בגלל שאומרים את הפיוט יגדל במיתון וכו', או שהתרגלו כבר בעבר שאומרים אותו מיושב, אזי עכ"פ חלק מהם יושבים וחלק עומדים. אבל הם אמרו, מנהיגי בית הכנסת שלהם, כי אדרבה, ישנו עניין בדוקא לעמוד, כי זאת עדות.

והשאלה נתעוררה במיוחד, בגלל לשון מהרי"ץ בע"ח. כי מהרי"ץ מדגיש זאת, 'בעדותו והודאתו', 'אין דומה עדותו יחידי, לעדותו ברבים'. הרי לנו שלוש פעמים כותב מהרי"ץ לגבי יגדל, שזאת עדות. א"כ מאי שנא מהעדות של ויכולו, שאומרים אותה בעמידה?

בעזרת ה', ברצוני לומר על כך חמשה תירוצים, בכדי ליישב את העניין הזה. כמובן, בכל תירוץ ישנם דברים שנלוים לכך, המרחיבים ומבארים את יסודות העניינים.

מהו המקור, להגיד ויכולו בעמידה? בספרי הראשונים, אשר מביאים זאת, ישנם כאלה הכותבים זאת בלשון מנהג, אבל המאירי כותב [בית הבחירה על מסכת שבת דף קי"ט ע"ב] שזאת תקנת הגאונים.

וז"ל המאירי שם, המתפלל ערב שבת אפילו יחיד, צריך לומר פרשת ויכלו. ותיקנו הגאונים לאמרה מעומד, מפני שהוא כמעיד על הקב"ה שברא את העולם, ואין עדות אלא מעומד.

יכול להיות משהו אחר. אבל 'עדות' זה על דבר שיכול להיות צד אחר, וע"י התורה [שהיא העדות] אנחנו יודעים את הצד האמיתי.

וז"ל המאירי שם, כבר ידעת במלת 'עדות', שלא תפול בלשון, רק בדבר שימצאו בו שני חלקי האפשר, ויצטרך האדם בחקרו אמיתת הדבר, לידע אי זה משני חלקי האפשר קרה לדבר ההוא. ולא יודע זה בהיקש, או במופת, רק בעדות המעידים. אי אפשר לדעת זאת ע"י איזה הכרח, או באיזו ראייה ברורה. צריך עדות. וגם אחר שהעידו באחד מחלקי האפשר, לא יאמנו דבריהם רק מצד עדותם, לא מצד הכרעת השכל על אחד מחלקיו יותר מן האחר. ולא עוד אלא שאפשר שיפול על עדותם צד מצדדי ההכחשה, או ההזמה – אולי משהו יזים אותם – ולא תהיה עדותם נאמנה. כל שכן שלא יתחכם הפתי בדבר שהעידו לו עליו אחר קבלו העדות, יותר ממה שהתחכם עליו קודם שהעידו לו.

אבל עדות השם נאמנה ומחכימת פתי. וקרא עדות, חלק המצוות השרשיות, שאלמלא עדותם היתה המכוון מהם אצלנו נופל תחת האפשר, עד שעדות השם יתברך לנו בהם הכריחתנו להאמין אחד מחלקיו, ואל זאת הכונה נקראו אלו הדברים עדות, כי שאר פנות התורה – שאר היסודות שלתורה – הנודעות מצד המופת ולא יפלו תחת האפשר בשום פנים, לא יתכן לקראם עדות – זה יודעים, יש מופת אין אפשרות אחרת – כמציאותו יתברך ואחדותו, והעדר כל גשמיות ממנו. אלו דברים, שאין צד אחר בכלל, אין מה לדבר. אבל נושא זה, צריך עדות.

לאחר מכן הוא אומר דבר נפלא, הוא מביא מאמר חז"ל בפסיקתא ובמכילתא, שחמשת הדיברות מכוונות האחד כנגד השני. למשל, אנכי י"י אלהיך, ובצד השני לא תרצת. וז"ל, וזה אצלי מאמר השלמים רבותינו, באמרם על עשרת הדיברות, שהיו בשני הלוחות, חמש בלוח אחד, וחמש בלוח שני. ואמרו על זה, אנכי כנגד לא תרצת. וזה ממה שידעת וכו'. הוא מסביר את כולם, מהו הקשר ביניהם.

זהו חידוש גדול, שהגאונים הם שתיקנו זאת. כי מדינא דגמרא, לא היה צריך לומר זאת מעומד. אפי' שכתוב בגמרא, האומר ויכול וכו', הגמ' לא אומרת שצריך לעמוד. הדבר אינו מובן מאליו, שצריכים לעמוד. הגאונים עשו תקנה כזאת.

וישנו עוד דיוק בלשוננו, כי הוא כותב, 'שהוא פמעיד על הקב"ה', כתובה כאן כא"ף הדמיון, דהיינו שזה לא ממש עדות. וכאן שורש העניין.

צריכים להבין, מה פירוש הדבר אשר מובא בראשונים, כגון בטור וברא"ש ובעוד הרבה ראשונים, שזאת עדות על מעשה בראשית. מה הפירוש, עדות? אנחנו מעידים על מעשה בראשית? הרי עד היינו, אדם שראה משהו, והוא מעיד על כך. אבל אנחנו, לא ראינו. אנו מאמינים בני מאמינים בחידוש העולם, אבל להגיד שזאת עדות? שאנחנו מעידים? איך אפשר להגיד זאת?

כנראה לכן ישנם מרבואות הכותבים זאת בלשון, שזה כמו עדות. כפי שהמאירי שם דייק ואמר, שזה 'כמעיד'.

גם בספר הבתים [בריש דף קע"ד] הביא עניין זה, שזאת תקנת הגאונים, אבל שם הוא לא כותב שזה 'כמעיד', אלא שהוא עדות.

המאירי כותב במקום נוסף [בהקדמתו הכללית לבית הבחירה על מסכת ברכות] שזאת תקנת הגאונים, ישנה שם הקדמה ארוכה, והוא מביא גם את העניין הזה, בלשון קצת אחרת. הוא מסביר שם באריכות ובהרחבה, את המזמור השמים מספרים כבוד אל וגו'.

אחד הפסוקים שם הוא, עדות י"י נאמנה [תהלים י"ט, ח']. הוא מבאר, מהו המושג 'עדות'? ישנם שם דברים חשובים מאד, אי אפשר להיכנס לכך כעת, כדאי לעיין שם בפנים, אולם כעת נאמר רק מה שנוגע לענייננו.

המאירי אומר שם, כי עדות היינו, דבר שישנם שני צדדים, והעדות מחזקת ומאמתת צד אחד. 'עדות י"י נאמנה מחכימת פתי'. ישנם דברים, שאין בהם שני צדדים. ישנו רק צד אחד, לא

והשבת, מכוון כנגד לא תענה ברעך עד שקר. זהו המקביל בצד השני. מה הקשר ביניהם? הוא אומר כך, ואמרו אחר זה, זכור את יום השבת, כנגד לא תענה ברעך עד שקר. ראה איך הודיעו במבואר למביניו סתריהם, שהדבר תרמו בענין השבת הוא נופל תחת גדר העדות, שהיא מזהיר המעיין שלא יעיד בזה עדות שקר בעינו וכו'.

קשה פה להבין את המלים, כי כנראה ישנו כאן שיבוש בדפוס. אקרא כפי שכתוב, ואומר אח"כ מה שחושבני שצריך לתקן. שם כתוב כך, איך הודיעו במבואר למביניו סתריהם שהדבר תרמו בעניין השבת הוא נופל תחת גדר העדות. אבל צריך להיות כך, כמבואר למביני סתריהם. דהיינו, תראה את רבותינו השלמים, דהיינו חז"ל, איך הם הודיעו 'כמבואר למביני סתריהם'. כלומר, מי שמבין מה חז"ל מסתירים. 'הדבר הנרמז בעניין שבת, הוא נופל תחת גדר העדות. 'שהיא מזהיר המעיין שלא יעיד בזה עדות שקר בעינו'.

ולמה זה נחשב ברעך? התשובה, וכבר אמרו במדרש [שוחר טוב פרק ח'] זה דודי וזה רעי ושה"ש ה', ט"ז, אין רעי אלא הקב"ה, שנאמר [משלי כ"ז, י"ז] רעך ורע אביך אל תעזב.

ובסופו של דבר הוא אומר כך, ואחר שהתבאר היות השבת עם המצוות הדומות לה, כמו שרמזנו עליהם, נכללות תחת גדר מלת העדות, אמר על זה שעדות זו נאמנה ומחכימת פתי, ר"ל שאעפ"י שלולי העדות כבר נפלה אמונת המכוון מהם אצלינו תחת האפשר, עם כל זה הגיעתנו מן החקירה באלו הענינים, שמירת העדות מנפול עליו צד מצדדי ההכחשה, על אף כל מתנגד וכל מתפלסף. וזהו ענין מלת נאמנה, והוא הדבר שיתחכם הפתי על העדות וכו'.

ולזאת הסיבה שביארנו בענין עדות והיות ענין השבת ורמוז בו תחתיו – דהיינו, בעניין שבת רמוז חידוש העולם. כאשר מקיימים שבת, פירושו שהאדם מאמין שהקב"ה ברא את העולם, ושבת ביום שבת. נראה לי שכיון

ראשונן שלגאונים, במה שאומרים הציבור בערב שנת ויכולו מעומד. המאירי אומר שנראה לו, כי כאשר ראשון הגאונים אומר, שהסיבה שאומרים ויכולו מעומד וכו'. כאן הוא לא כותב את המלה הזאת, שזאת תקנת הגאונים. אבל עכ"פ הוא כותב, 'ראשונן של גאונים'. עוד מעט נראה, מי זה בדיוק.

שהטעם, מפני שהוא עדות שאנו מעידים מפי הקבלה – לא ראינו בעינינו, אבל יש לנו מסורת, יש לנו תורה וקבלה – שהוא יתברך ברא העולם. ואין עדות אלא מעומד, כדכתיב ועמדו שני האנשים.

כך הוא אומר, שנראה לו כי זהו המושג 'עדות' בנ"ד. קוראים לכך עדות, אבל אין פירושו שראינו זאת במו עינינו, אלא אנחנו מעידים מפי הקבלה, יש לנו מסורת מדור לדור, התורה שמעידה על כך, ולכן אומרים את ויכולו מעומד.

מי זה ראשונן שלגאונים?

כידוע, רבי' הא"י גאון נקרא, 'אחרון הגאונים בזמן, וראשונה במעלה'. במסכת שבת המאירי כתב 'תיקנו הגאונים', אבל כאן הוא לא כותב שזאת 'תקנה', והוא מביא זאת בשם ראשונן שלגאונים.

בדקתי זאת בכמה מקומות, וראיתי שזאת אמת. במסכת שבת דף י"ט, ובמסכת גטין דף 227, המאירי מביא בשם ראשונן שלגאונים, וראשונים אחרים מציינים במפורש שהם דברי רבי' הא"י גאון. אז גם בנ"ד, בודאי שהוא מתכוון לכך.

כעת לענייננו. יוצא כי כדי לעמוד באמירת ויכולו, צריך שתהיה לכך תקנה שלגאונים. או שהגאונים מסבירים זאת. פירוש, שאנחנו מסביר דידן, לא היינו אומרים מעצמנו לעמוד בזה, להגיד שזה גדר של עדות. ובפרט, כי המיוחד הוא העניין של שבת.

נמצא אם כן, לגבי הפיוט יגדל, זה לא באותה מדרגה. ראשית, כי הגאונים לא תיקנו זאת. הם תיקנו לגבי ויכולו, אבל לגבי יגדל צריך תקנה, ועל כך הם לא תיקנו. ויכולו זהו הדבר הכי

ותיקנוהו ז"ל לאמרו בקול רם אף על פי שכבר אמרוהו בתפילה, וכל זה בשביל יום טוב שחל להיות בשבת, שאין אנו אומרים אותו בתפילה, ושלא לחלוק בשבתות אנו אומרים אותו תמיד. גם בקידוש קבעוהו כדי להוציא בני ביתו, ולא הקפידו בו כל כך שיצטרך לאמרו מעומד.

הרי בקידוש, אנחנו אמנם עומדים, אבל ישנם כאלה שאינם עומדים. על כך הוא אומר, כי שם אין כ"כ קפידא. אבל בתפילה, כן צריך לעמוד.

בכל אופן, כך הוא מסביר. כי כאשר אתה אומר ויכולו, משמעות הדבר שהאדם מאמין בזה באמונה שלימה, כאילו שהוא ראה בעיניים, וכאילו שהוא היה שותף. הוא אומר, 'אין ליבו נוקפו'. כנראה כוונתו, שאין לי טענות כלפי הקב"ה, כי כל מה שהקב"ה עשה זה טוב. כפי שכתוב [עי' ברכות דף ס' ע"ב] כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד. לגבי כל בריאת העולם, אין לי איזה דבר להגיד, להציע להקב"ה לעשות משהו אחר בעולם, כביכול עדיף היה לברוא זאת בצורה אחרת. לא. הכל מצויין. ואני מעיד על כך, כאילו ראיתי בעיניים, וכאילו שאני שותף. כאשר האדם שותף בעבודה, אין לו אח"כ טענות, כי הוא ג"כ בעל הבית, הוא שותף. אם רצית לעשות משהו אחר, היית אומר זאת. היית מציע, במקום לעשות כך, נעשה אחרת. כיון שאתה בעצמך חלק מן העניין, כאילו שאתה שותף, אזי יש לך חלק בזה.

[הקושיא על כאילו נעשה שותף וכו'. לענ"ד יש ליישב שזהו מפני שהעולם עומד על המאמינים, ובשבילם נברא העולם, וכתוב וצדיק יסוד עולם. וכיוצא בזה יש לבאר מה שאמרו עוד כזאת על הדן דין אמת לאמיתו, לפי שהדין אחד משלושה עמודים שהעולם עומד עליהם כדתנן בפרקא קמא דאבות. איתמר].

יוצא אם כן, שהעניין של ה'עדות', וכאילו שותף, זה הולך ביחד. והראיה לכך, ממה שכותב החזון אי"ש [אחרי קונטרס השיעורים, בסיומן ט"ל אות י']. מדבריו ג"כ רואים, שהוא

חשוב, זאת מצוה שכתובה בתורה. לכן, מה שתיקנו – תיקנו, ומה שלא תיקנו – לא תיקנו. על כן, לגבי הפיוט יגדל, לא נהגו לעמוד. זאת תשובה אחת.

*

כעת דבר נוסף.

למעשה, היכן כתוב העניין הזה, החשיבות של אמירת ויכולו? הגמ' בשבת קיט: שהבאנו בתחילת השיעור 'כל האומר ויכולו בערב שבת, כאילו שותף להקב"ה במעשה בראשית?' מהו המקור לכך? מה ההסבר בזה? כי צריכים כאן להבין, איך אפשר להבין זאת, שנעשים שותף להקב"ה במעשה בראשית?

בעז"ה עוד מעט ובהמשך נבין זאת יותר לעומק. ישנם כמה וכמה דרכים להסביר זאת, אבל לפי מה שכתוב בראשונים, בארצות חיים ובכל בו, הם שואלים שאלה יותר חזקה. לכאורה, כאשר אתה אומר את החשיבות, שאדם האומר ויכולו נעשה שותף, פְּשָׁט, איזה מדרגה היגעת, שאתה שותף, אבל הם באים ושואלים, לכיוון השני. ח"ו זהו גנאי כלפי הקב"ה. וכי מחפשים לו שותפים? הרי לא מכובד, להגיד זאת כלפי ה' כך שואל הארצות חיים, וכן הכל בו.

בספר כל בו [דף קצ"ז] מובא כך, ואמרו ז"ל, כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית. וצריך עיון מאי מעליותא קאמר דנעשה שותף, והלא גנאי הוא כלפי מעלה כל שְׁנִיּוֹת ושיתוף. מישוה עוזר להקב"ה ח"ו? אפילו את המלאכים, הקב"ה בראם רק ביום השני, שלא יגידו שהם השתתפו איתו בבריאה.

ואפשר לומר שהכוונה בזה, כי באָמְרוּ ויכולו, שמראה כעצמו שמעלה עליו כל הכתוב בתורה לענין חידוש העולם, ומאמין בו אמונה קיימת כאילו הוא ראה בעיניו מעשה היצירה, וכמו שהוא עצמו היה שותף להקדוש ברוך הוא בעשיית המלאכה, לפי שאין ליבו נוקפו בדבר קטן או גדול במעשה ההוא.

מבין כי זאת לא ממש 'עדות', אלא כאילו עדות. אי אפשר להגיד, שזאת ממש עדות. וזה מה שברצוני לתרץ בענייננו, לגבי הפיוט יגדל.

תשמעו את דבריו. הוא מביא את הטור נס"י רס"ח שכתב כך, וי"א שנהגו לומר אותו בקול רם ומעומד וכו'. ועל כך הוא כותב, בזה"ל, נראה דלהא"י סב"א, אין צריך לטעם שכתבו התוס' והרא"ש דנהגו לאמרו אחר התפילה, משום שבת של יום טוב. הרי בעדות אחרות, אומרים ויכולו גם בתוך התפילה. א"כ למה חוזרים על כך, גם אחרי התפילה? הסיבה היא, בגלל שביום טוב אומרים אתה בחרתנו וכו', שם אין ויכולו וכו' בכלל. אז אגב כך, אומרים זאת גם בכל שבת. לכן אומר החזו"א, כי אם אתה אומר לי שזה בגלל העדות, אז לא צריך להגיד את הסיבה הזאת.

אלא אומרים אותו כל הציבור יחד בקו"ר, וזהו כאילו מכריזין ומעידין בפני כל באי עולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי.

והא דבעינן יחד – מהי הסיבה שצריך לומר זאת כל הציבור ביחד – דבזה איכא היכרא ופרסומי מלתא טפי, וכן קו"ר ומעומד וכו'.

והוא מסיים כך, ונראה דאין להדר אחר אחר שנים, דלא מצינו בפוסקים הידור של שנים, ויש לחוש דמחזי כמעמיד עדים על מעשה בראשית.

זהו חידוש ידוע של החזו"א. הוא לא מסכים לדברי המשנה ברורה, לגבי מה קורה אם האדם האריך בתפילתו, או שהוא מתפלל ביחידות. הרי זו עדות, ולגבי עדות צריך שנים, ולכתחילה אפילו בעשרה. לפי המשנ"ב, צריך שנים. אבל החזו"א אומר, לא להדר אחרי שנים, כי אתה נראה 'מעמיד עדים על מעשה בראשית'.

נראה כי כוונתו לומר, כי אם אתה מחפש אדם נוסף לומר זאת אתו, אזי כביכול אדרבה אתה מחליש את העניין. בשלמא כאשר הציבור מתפללים ואומרים זאת ביחד, בסדר, זאת עדות, אבל לא מבליטים זאת. לא ניכר הדבר.

משא"כ אם אתה הולך לחפש עד, כביכול ישנו איזה ספק, וצריכים לחפש עדים. חס ושלום. מה פתאום? תגיד זאת לבדך.

והט"ז כתב דיחיד לא יאמר ויכולו, דלא שייך עדות ביחיד. והדברים תמוהים. דודאי גם יחיד אומר בתפילה ולאחר התפילה בשבת של יו"ט, ויש לו מעלה שאמרו חכמים כאילו מעיד על הקב"ה שברא עולמו וכו' נכ"ה גי' הרא"ש פ' ערבי פסחים סי' ט"ז, אלא דהכא בהתפלל כבר קיים המצוה, ולא שייך לכפול המצוה. ומיהו כיון שנהגו כן משום יו"ט, שפיר עביד ויעיד, ומה בכך, שעיקרו מצוה ואמונה וקבלת השבת.

מבין החזו"א מדברי הרא"ש, אשר העתיק את הגמרא במסכת שבת, ונראה מדבריו שהוא גורס בגמרא – מה שכתוב לפנינו 'כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית' – כי 'הוא כאילו מעיד על הקב"ה'. כך נראה מדבריו. והאמת היא, כי ישנם עוד כמה ראשונים שכתבו כך. ולפי הבנת החזו"א, ישנה גירסא כזאת בגמרא. הם גרסו כך. עוד מעט נסביר זאת בכיוון אחר. אבל בכל אופן, העניין של 'השותפות' ו'העדות', זה הולך ביחד.

לפי מה שאמרנו מקודם, בשם הארחות חיים והכל בו, הם הסבירו כי הכוונה היא, שכאילו ראיתי זאת בעצמי. ולכן פירוש, כאילו אני מעיד. אם כן, כל זה שייך לגבי ויכולו, שיש לכך מקור בגמרא. כל החשיבות של ויכולו, שכתוב על כך 'כאילו הוא מעיד', נעשה שותף, אז על כך כתוב לעמוד. אבל לגבי יגדל, להגיד שגם בפיוט יגדל צריך להחמיר ולעמוד, למרות שאין לכך מקור בגמרא, על כך לא רצו להחמיר.

לגופו של עניין, אף כי החזו"א הבין כי זאת גירסא שלו בגמרא, אבל לפי מה שחיפשנו, גם בדקדוקי סופרים וכן בעין יעקב, אין גירסא כזאת. ובספר תורה שלימה כתוב, בלי קשר לחזו"א, כי אכן לא נראה שישנה גירסא כזאת, אלא זה רק פירוש שלהם בגמרא.

ויכולו כאילו מעיד על מעשה בראשית, ונעשים האומרים אותו עדים וכ' בהם 'ועמדו שני האנשים' בעדים הכתוב מדבר וכו', ועיין גם בס' המנהיג הלכות שבת שכ"כ בהדיא, וכ"כ בהדיא האו"ז בסי' כ' שזוהי עדות וכו' ע"ש, וכן הוא בשבלי הלקט סי' ס"ז בשם רבינו שלמה [הוא רש"י]. ואף שהביא פי' שונה מאָחיו בטעם העמידה של ויכולו, מ"מ סיים ע"ז זאין להסיג גבול ראשונים'. ועיין גם באבודרהם שכ' כן בהדיא ושם הביא מאבן הירחי ירחי – זהו בעל ספר המנהיג – שגם הרמב"ם הצריך לומר ויכולו מעומד, כשאדם אומר בקידוש, ומטעם עדות.

במשנה תורה לרמב"ם, לא מוזכר דבר כזה, להגיד ויכולו בעמידה. אבל הם מביאים, בשם הרמב"ם, שכאשר עושים קידוש בבית, צריך להגיד ויכולו בעמידה. אינני יודע, לא מפורש דעתו מה לגבי יתר הקידוש, האם בברכות הם יושבים. וכנראה מדבריו במשנ"ת לגבי קידוש בסוכות ואכמ"ל. אבל לגבי ויכולו, צריך לומר בעמידה, 'מטעם עדות'. כך הם כתבו, בשם הרמב"ם.

*

תירוצן שלישי, הוא בזכות נכדי ישראל תם הי"ו, על פי מה שכתבנו בשלחן ערוך המקוצר [סימן נ"ח, בעיני יצחק הערה כ"ג]. הרי להלכה ולמעשה, אם אדם מתפלל ביחידות או סיים אחרי הציבור, אצל האשכנזים מצוי שרואים אנשים אשר מחפשים משהו שיגיד איתו ביחד ויכולו, אבל אצלנו התימנים לא שמענו ולא ראינו דבר כזה, וגם אחרים – בקהילות אחרות – מעידים שלא ראו דברים כאלה, ושהדבר אינו מקובל.

[וכן שמעתי מפי גיסי הרה"ג אבישי צדוק שליט"א, כי כשהיה לומר משנה ברורה עם זקינו הר"ר משה יצחק הלוי זצ"ל והגיעו לעניין זה, אמר לו, לא שמענו ולא ראינו כדבר הזה. איתמר].

כתבתי בס"ד בשלחן ערוך המקוצר כך, נראה לענ"ד עיקר כדעת החזו"א, לפי שבזה שמחפש מי שיאמר עמו, נראה כאילו יש ח"ו ספק בדבר

כך מובא בתו"ש [בראשית כרך שני דף קפ"א], ונראה דהמבואר בספר הפרדס לרש"י [סי' ד'] כל האומר ויכולו במעלי שבתא, מעיד להקב"ה שברא מעשה בראשית, וכע"ז בס' המנהיג [הל' שבת ס"ח], דהכוונה לפי הנ"ל. כי לא נמצא גירסא זו בשאר ראשונים, ובודאי דכתבו זאת דרך פירוש.

בכל אופן, לבנתיים הרווחנו שני פירושים, וגם הבננו את המהלך הזה, כי אין המדובר שזה ממש עדות, שישנם כאן הלכות של עדות.

גם הגר"ח קניבסקי זצ"ל בספרו שיח השדה [עמ"ס שבת שם] מביא את החזו"א, והוא ג"כ כותב בשמו שזה 'כעין עדות'. הוא כותב בלשון הזאת.

מצד שני, הדבר אינו מוסכם. הוא מביא זאת בהמשך, כי לפי דעת הגר"א משמע דהוי עדות גמור.

נפק"מ טובא למעשה, לגבי אלה הסוברים שצריך שנים.

בספר תורת דוד [דף ש"ו] ג"כ מפלפל בכל העניין הזה, והוא אומר כך, ובאמת בריבב"ן כתב בשבת לגבי אמירת ויכולו, שאומרים כן כדי לספר בשבח של הקב"ה, ומשמע שאי"ז מצד עדות ממש. ואולי זוהי ג"כ כוונת הסיודור חכמי אשכנז וכו' שחוזרים לומר משום כך עם הדרת מלך. והיינו לא מצד עדות, אלא פרסומי מילתא. וכ"מ ממש"כ י"זו האמירה שבחו של הקב"ה הוא". וכ"מ ממש"כ שם שלכן מצוה לומר ויכולו 'בנעימה', וזה לכאורה אינו קשור כלל לעדות. ואמנם הטוש"ע העתיקו רק לומר קול רם, ולא הזכירו בנעימה ודו"ק.

אולם לענ"ד מדברי הרבה ראשונים מבואר בהדיא שזהו מצד גדרי עדות. שהרי הרבה ראשונים כתבו כי מה שצריך לעמוד, נלמד מדין העדים שצריכים לעמוד, וכן בריטב"א הנ"ל ועוד ראשונים כתבו שכל שלא אמר עדיין ויכולו חשוב ככובש עדותו. וכך מבואר מהשלטי הגבורים (הנ"ל) והט"ז והמ"א והמ"ב ועוד רבים מהפוס', וכמו שרמז החזו"א בהדיא לזה ואכמ"ל (ועיין במחזור ויטרי סי' קנ"ז שכ' בזה"ל "ואמרינן בפרק כל כתבי, כל האומר

וצריך להעיד על אמיתותו, וכמ"ש בשו"ת עולת יצחק חלק ב' סימן צ"ז. וכמדומה שכן הוא גסדכן המנהג.

א"כ יוצא, בפרט לפי מה שאנו נוהגים, שאומרים את הפיוט יגדל לאחר המזמורים, למנצח על הגתית וגו' מזמור לדוד וגו', אומרים אותם מיושב. אם אנחנו נעמוד ביגדל, מטעם עדות, אזי אנחנו עושים כאן כביכול בידים. בשלמא בויכול, אנחנו בלא"ה עומדים. אבל אם נעמוד פה, כביכול אנחנו מצריכים עדים על מעשה בראשית. לא רצוי להבליט את זה שזאת עדות.

ולפי זה הנוהגים לומר יגדל אחרי עלינו לשבח שהם כבר עומדים, לית לן בה אם ימשיכו לעמוד בעת אמירת יגדל.

שאלה מהקהל: מה לעשות אם אשכנזי בא אלי ומבקש שאומר אותו ויכול?

תשובת מרן שליט"א: אם תאמר אתו, יש לך על מה לסמוך. אבל ראוי טפי שתתחמק באיזה תירוץ. או תאמר לו בהדיא, שאתה סובר כהאומרים שעדיף לא לעשות כך.

*

תירוץ רביעי בס"ד. הרי אמרנו [בתחילת השיעור], שלומדים זאת מן הפסוק 'ויכלו' – הקב"ה והוא. יום הששי ויכולו. כביכול אני רומז, לא במפורש ובפה מלא, אני והקב"ה. אז אני מעיד. אמרנו שזאת שותפות ועדות, לכן כעת אני מעיד. אבל לגבי יגדל, שלא אמרנו בפה איזה דבר שמזכיר את העדות, אזי אין צורך להבליט את זה.

שאלה מהקהל: לפי תירוץ זה, אם כן מדוע לשעבר לא היו עומדים באמירת נוסח המהולל, הרי אומרים בו בהדיא אנו עבדיך לך מודים, יודעים ומעידים ומגידים, שאין אלוה בלתך וכו'. אלא א"כ נאמר כי אין הכוונה שאנו מעידים אז דוקא, אלא סיפור דברים בעלמא הוא. וכעין שמצינו לעניין ואנחנו משתחווים וכו' שבנוסח עלינו, די שסוברים דמדינא אין צריך להשתחוות אז.

תשובת מרן שליט"א: אינני יודע מאין כב' בטוח שלא היו עומדים אז. [ועי' בשיעור הקודם במוסגר].

*

תירוץ חמישי, ואותו כבר אמרתי בשיעור הקודם, רק שכעת אוסיף כאן משהו.

אמרנו אז בס"ד, כי ישנם ראשונים, שבכלל לא מסכימים לנושא הזה. רבי בנימין – אחיו של בעל שבלי הלקט – אומר, מה פתאום, הדבר לא קשור לעדות. העמידה בויכול אינה מטעם עדות. עניין העמידה, הסיבה שעומדים היא רק בגלל שבין כה וכה בתפילה עמדנו, וברכה מעין שבע צריכים לעמוד, כי הרי זה מעין חזרת הש"צ, חוזרים על התפילה, לכן עומדים. עניין העמידה, לא קשור לעדות בכלל.

כך בעל שבלי הלקט כותב במפורש, ואחי ר' בנימין נר"ו כתב, מה שנהגו לומר בעמידה, לפי שעכשיו סיימו תפילת לחש, והן נמצאים עומדין, וצריכין עוד לעמוד בברכה אחת מעין שבע, ולא מטעם עדות. והאומר אותו מיושב, לא הפסיד. וראיה לדבר, קידוש היום, שאומרים אותו בישיבה.

והוא מסיים, מכל מקום, אין להשיג גבול ראשונים. דהיינו, הדבר לא טוב. כיון שנוהגים לעמוד, תישאר לעמוד, לא משנה מהי הסיבה. אבל בכל אופן, לאחיו נראה כך.

והוא לא היחיד, גם בעל תולעת יעקב – זהו מהר"ם גבאי – אינו מסכים לכך. הוא חולק על כל העניין הזה של עדות.

לכן אמרתי, כי בכך מתורץ העניין של יגדל. כיון שאפילו לגבי ויכולו, ישנו ויכוח האם זאת נחשבת עדות, א"כ 'הבו דלא לאוסופי עלה'. כי אפילו לגבי ויכולו, ישנם כאלה שאינם מסכימים.

בעל תולעת יעקב כותב כך, ואומר שליח ציבור ויכלו, ואף על פי שאמרו אותו בתפילה תיקנו לאמרו פעם אחרת בקול רם ומעומד, לפי שהוא עדות להקב"ה שברא שמים וארץ בששה ימים וביום השביעי שבת, ועדות צריך להיות מעומד שנאמר [דברים י"ט, י"ז] ועמדו שני האנשים, ודרשינן [שבועות דף ל' ע"א] אלו

שערי יצחק – השיעור השבועי

פעמים "שביעי", ועולה לששה, סוד שש שבתות מאם הבנים ולמטה. כי הצדיק והצדק, שבת אחד הוא. ומפני זה צריך לכפלו אחר התפילה, כי בזה כולל המעלות הקדושות שהם סוד מעשה בראשית. ולטעם זה צריך לאמרו מעומד, שהוא כנגד העולם העליון.

הוא מסביר טעם אחר בכלל, לגבי העמידה. ונמצא לפי דבריו, שהדבר אינו שייך ליגדל, כי זאת לא עדות.

אם כן, מה שאנחנו יושבים בפיוט יגדל, אפשר לומר כי זהו מעין פשרה בין השיטות.

הערה מהקהל: אולי אפשר לומר תירוץ נוסף, ש"ג העיקרים שבפיוט יגדל, הם כנגד י"ג מדות של רחמים. וכיון שמנהיגנו לשבת אז כידוע, לכן גם ביגדל יושבים.

תשובת מרן שליט"א: אולי זה דרוש טוב, אם נמצא קשר ביניהם. ועכ"פ מה נאמר לגבי קהילות שנוהגים לעמוד בי"ג מדות, ובכל זאת יושבים ביגדל?

אני רואה שהזמן קצר והמלאכה מרובה, על כן נעמוד רק על עוד שני דברים, בעזרת ה'.

המשך התשובה לשאלה מדוע הרמב"ם לא הביא בספרו משנה תורה את י"ג עיקרי הדת, למרות שהביאם בפירושו המשניות.

ידידנו הרב חיים לוי הי"ד מארצות הברית, שלח לי הערות חשובות לגבי מה שאמרתי בשיעור הקודם, שחיפשנו ולא מצאנו למה לא שאלו את השאלה, מדוע הרמב"ם לא מביא את י"ג עיקרים בספרו משנה תורה.

הוא כתב בזה"ל, עש"ק נשא (בחור"ל) תשפ"ב.

לכבוד מו"ר הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א. לגבי מה שאמר מר"ן שליט"א: "אני מתפלא עוד כי חיפשנו ומצאנו שבאף ספר לא נשאלה השאלה הזאת. התעלמו מכך לגמרי. לאף אחד, לא היתה קשה השאלה הזאת?"

רציתי לציין כמה ספרים שדיברו בזה: האמונה וי"ג עיקריה (עמ' קג-קד). שערי שמים (ח"א עמ' 198). מוריה (שמד-שמו שנה כט ח-י עמ' קעב). שבילין (שנה י"ז עמ' טז).

העדים, שצריך שיעידו ביחד ומעומד, ולכן צריך שיאמרו אותו ביחד ומעומד, כך כתב הרב דוד אבודרהם ז"ל, וכן כתב הר"י בן הרא"ש ז"ל [טור סי' רס"ח].

וקשיא לי – תשמעו מה הוא שואל – שהרי כבר אמרו "ושמרו בני ישראל את השבת וגו' אות היא לעולם וגו'" [כמ"ש הטור שם סי' רס"ז] ואין לך עדות גדול מזה. הרי כבר אמרנו 'אות היא לעולם', זה אות ועדות. ולמעומד לא חיישינו, שאין דנין ולא מקבלין עדות בלילה. שמעתם? כעת לילה, והרי בלילה אסור לדון, אין עדים בלילה. ואין לדקדק להעיד מעומד. זה לא טוב. אין פה עדות.

הוא שואל, מ'שמרו בני ישראל את השבת'. כנראה, חושבני שאצלם היו יושבים אז. אבל אנחנו עומדים אז. והרי המדקדקים עומדים, כבר מהמלים 'ופרוש עלינו סוכת שלום'. מקבילים שבת, במלים ופרוש וכו'. ע"כ אומרים זאת בעמידה. האמת היא, כי ישנם כאלה הנשארים לשבת, עד הקדיש. הם עומדים, רק כאשר מתחיל הש"צ את הקדיש, יתגדל ויתקדש וכו'. כנראה אצל בעל תולעת יעקב, ג"כ היה כך. לכן הוא שואל, לדבריהם איך אמרנו ושמרו בני ישראל וכו' בישיבה?

ועוד נתנו טעם אחר [בטור שם] מפני שכשחל יום טוב בשבת אין אומרים ויכלו בתפילה מפני שמתפללין אותה בחרתנו, ולכן צריך לאמרו אחר שיתפלל, ועל אותה שבת שצריך לאמרו אחר התפילה תיקנוהו כמו כן בכל השבתות.

על הטעם הזה הוא ג"כ חולק ואומר, וגם זה אינו נראה לי, כי ביום טוב שחל להיות בשבת אי אפשר לאמרו, ומפני זה לא יטריחונו לאמרו כל השנה. בשביל יו"ט שחל בשבת, שזה רק לפרקים רחוקים, יטריחו אותנו בכל השנה לעמוד?

לכן הוא אומר טעם אחר, עפ"י הסוד, למה עומדים. וז"ל, ונראה לי הטעם, כי בזיכרון יש שלושים וחמש תיבות, וצריך לאמרו אחר התפילה כדי להשלים המנין שהוא שבעים, כנגד שבעים עטרות שנוטלת הכלה משבעה מעלות שעליה בזה הלילה. ויש בו שלושה

יפה, אני שמח מאד, הוא ב"ה בבחינת 'יגעתו ומצאתי תאמין'. הוא נפק דק ואשכח, ומצא ב"ה ארבעה ספרים – כולם נכתבו בזמנינו – אשר עמדו כבר על השאלה הזאת. טוב מאד.

אבל האמת היא, שעיינתי בדבריהם, ולא מצאתי נחת ממה שהם כתבו. לא מצאתי שיתרצו זאת כראוי. חושבני כי התירוץ שאמרנו, הוא התירוץ האמיתי. אבל בכל אופן, לכל הפחות שהתעוררו לגבי השאלה הזאת.

את הספר שערי שמים לא הישגתי, לא ראיתי אותו בפנים, אבל ראיתי את הספרים האחרים. והערות העורך: הספר שערי שמים נמצא באוצר החכמה, שערי שמים, מאת הרמ"מ ריזיקוב, בחלק א' עמ' 198.

תשובת מרן שליט"א: יישר כוחך. עכשיו בזכותך מצאתיהו, ובל"נ בשיעור נוסף נדבר אודותיו.

בספר האמונה וי"ג עיקריה, כתב בזה"ל, לכאורה היא פליאה עצומה מדוע השמיט הרמב"ם ביד החזקה את החובה הגדולה להאמין ב"ג עיקרים, באופן חיובי, ולא סדרם כ"ג יסודי האמונה שחובה להאמין בהם, וסידרם רק באופן השלילה בהל' תשובה, שהכופר בהם יוצא מכלל ישראל. והלא הלכה רבתי יש בהם, שהמאמין בהם נכנס בכלל ישראל.

אולם, זכינו לראות שבאמת תשעת היסודות השייכים ליסודי התורה, כתבם בהלכות יסודי התורה באופן החיובי, שחיוב להאמין בהם, ולא השמיט אלא את ארבעת היסודות השייכים לנצחיות האומה, והם יסודות ההשגחה ושכר ועונש, שתכליתם להביא ליסודות של משיח ותחיית המתים.

ונמצא א"כ שאין מקום לפליאה זו כלל. ואדרבה החובה להאמין בנצחיות, נמצאת ממילא בהלכות יסודי התורה, שהרי נכלל כל הבטחות השכר והאשר הנצחי, ביסוד אמונת התורה שהוא היסוד השמיני, להאמין בכל דבריה, ואין כל נפקא מינה לדינא לעשותם ולקבעם לעיקרים בצד החיובי. ואף שהאמונה

באלו, מכניסה למציאות הנשגבה של כלל ישראל, הנה היא בין כך נכללת בחיוב להאמין בכל אות שבתורה.

ורק בצד הכפירה יש משמעות לקבעם לעיקרים, דמשום שיש באלו יציאה מכלל ישראל, וכיסוד הגר"ח שחמורים גם בשוגג וחסרון ידיעה, ולכן כתבם רק בהלכות תשובה בדין הכופר בהם.

ומדויק גם להפליא שהמקום בו כתובים העיקרים בש"ס ולעיל פ"ו לא נזכרו כמצוה וחובה להאמין בהם, אלא רק כעונש לכופרים בהם, הן במס' עבודה זרה לענין מורידין, והן במס' סנהדרין וראש השנה לענין שאין להם חלק לעוה"ב, ודו"ק כי הוא נפלא מאד.

הוא כותב דברים, אבל לא נראה לי שהדבר מספיק לתרץ עכ"פ בסגנון שהוקשה לנו.

הוא מדבר על דברים דקים קצת. בסדר, הרמב"ם כתב את הדברים הללו בעצמם, אבל שהם שלוש עשרה, זה בודאי חסר. זאת השאלה העיקרית שהיתה לנו.

לגבי מה שכתב הרב רוזנטל – ראש ישיבת הגר"א – הוא נשאר ללא שום תשובה. הדבר נדפס בקובץ מוריה ודף קע"ב בזה"ל, למה הרמב"ם בספרו היד החזקה לא הביא ענין הי"ג עיקרים שכתב בפיה"מ בפ"י מסנהדרין, ושם כתב שאם נתקלקל לאדם יסוד אחד מאלה, יצא מן הכלל, וכפר בעיקר, ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, ומצוה לשונאו ולאבדו. ובספר יד החזקה לא כתב כלל מהי"ג עיקרים בצורה שכתב בפיה"מ הנז'.

וברמב"ם בפ"ג מאיסורי ביאה שמדבר על גרות, לא כתב שיש ללמדו את הי"ג עיקרים, רק כתב, שמודיעין אותו עיקרי הדת שהוא יחוד השם ואיסור ע"ז, ולא כתב הי"ג עיקרים.

ולגבי 'שבילין', זהו ספר חוץ מן המחנה שלנו, מחנה קדשנו, על כן לא נביא אותו.

כתוב זאת גם בספר תורת השבת והמועד [שאלת העורך: והוא כן מהמחנה שלנו?]. תשובת מרן שליט"א: הוא הוא. אבל יש בזה תועלת והכרח, לגבי מה שנאמר בהמשך, זהו

עיקרים וכו' וכן עשינו בחיבור הגדול המכונה משנה תורה וכו' ע"ש.

[שאלה מהקהל: הלא אין זה בפתחה המשנה, אלא בפתחה לפרק חלק.

תשובת מרן שליט"א: לא מדובר על י"ג העיקרים, אלא על הנבואה והשתלשלות תושבע"פ].

וכתב זאת בנשימה אחת לאמר, שאין כאן חזרה, ואין שום שינוי במהותם.

תלמידך חיים לוי. כאן בגולה ברוקלין נ"י.

הוא צודק בהחלט. הוא מצא פה עוד מקור. הרמב"ם באיגרת תחית המתים – שזה גסדכן אחרי ה'משנה תורה', לאחר שכבר חיבר את משנה תורה – מזכיר שם, שהוא כבר כתב זאת בפתחת המשנה ובחיבור הגדול.

הרמב"ם כותב שם כך, הקשורות פראשית ופאחרית, כל' מה שקשור פייחוד ובעוה"ב, עם שאר יסודות התורה. הרמב"ם כותב במפורש, 'יסודות התורה'. ובדקתי את המקור, בל' ערבי, וכתוב שם 'קואעד', בדיוק כפי שהוא כתב בפיהמ"ש. 'קואעד' היינו יסודות, לא עיקרים, ולא פינות התורה, כפי שישנם כאלה המתרגמים.

אבל שוב הפעם, רואים כי המספר 'שלוש עשרה', לא קיים אצלו. אולם 'יסודות התורה', כן קיימים. הוא אשר דיברנו, כי הרמב"ם נשאר בדעתו שאלו הם יסודות התורה, רק שלגבי המספר – אצל הרמב"ם – לא היה לו חשיבות. אבל הדברים עצמם, חיים וקיימים ללא שום שינוי.

*

יש להדגיש שאנחנו רק מסבירים את הנראה האמת בשיטת הרמב"ם עצמו. וגם כדי שלא ייראה תמוה כי י"ג עיקרים אלו שנתקבלו ונתפשטו בכל ישראל, שנתייסדו לפי המפורסם ע"י הרמב"ם, הוא בעצמו חזר מהם בסוף.

אבל כנראה בכל זאת יש עניין מיוחד במספר י"ג. וכמו שהבאנו בשיעור קודם בשם מהרש"א שישנם כמה עניינים קדושים שהם במספר הזה וכו'. ועליהם יש להוסיף מה שמצינו כי אבותינו

ספר נוסף שהוא לא ציין, אבל כיון שחיפשתי אז מצאתי זאת, ומעניין שהוא כותב בזה"ל, בכל זאת שינה הרמב"ם לבסוף את דעתו, לא רצה לקבוע עיקרים לאמונה, כי כל התורה כולה ומצוותיה קלות כחמורות עיקרים הם.

זהו המהלך השני, שלא רצינו להגיע אליו.

אבל האמת היא, שהוא לא הראשון, כי גם בעל מחזור אהלי יעקב ובערבית של ראש השנה דף נ"ט ע"ב] הבין כך. הוא כותב כך, ובאמת גם הרמב"ם ז"ל לא זכר דבר מהעיקרים הללו, לא בספרו הגדול משנה תורה, ולא בס' המורה שחיבר אחריו בזקנותו. ואם היה עודנו מחזיק בם, היה לו להזכירם בספר המדע והמורה, כי שם מקומם, ורק נזכרו בפ' המשנה שחיבר בבחרותו כידוע. שסדר לימודו בעת ההיא, היטה אותו להניח עיקרים לחכמת התורה האלהית, כמו שמצא בכל ספרי שאר החכמות, שיש להם עיקרים ויסודות וכו'.

ובראותו בתורה מנין מדותיו יתעלה, שהם שלוש עשרה מנין אח"ד, להורות אף שהמדות הן מחולפות אך הם באחדות גמורה מצד מקורם ברוך, ובדרו"ל מנין המדות שהתורה נדרשת בהן ג"כ שלוש עשרה, גם הוא יגע ומצא עיקרים והעמידם על שלוש עשרה וכו'.

הם הלכו על כיוון, שאין הכי נמי, הרמב"ם חזר בו.

אבל האמת היא, שזה לא נכון. הדבר אינו יכול להיות. כי הרמב"ם מזכיר זאת במפורש גם בסוף ימיו. א"כ הדרך שאמרנו, זאת דרך של פשרה. דהיינו, שהרמב"ם כן אווז כך, רק כפי שאמרנו, המספר שלוש עשרה – אצל הרמב"ם – איננו משמעותי. דבר זה, מיישב את כל המהלכים.

גם ידידנו הרב חיים לוי הי"ו כתב אלי בהמשך מכתבו כך – תשמעו דבר מעניין – עוד רציתי להביא סמך למה שאמר מר"ן שליט"א שאין כל חזרה במשנה תורה מפיהמ"ש, ונראה שהמספר י"ג הוא ענין טכני...

שהרי באיגרת תחית המתים, כותב הרמב"ם, וזכרנו בפתחת (חיבור, נ"א לית. וכדברי מרן שליט"א שהוא פירוש ולא חיבור) המשנה

הקד' אברהם יצחק ויעקב, מספר אותיותיהם י"ג. וכן אותיות האמהות הקד', שרה רבקה רחל לאה. וידוע מה שהעלה מהרי"ץ בעץ חיים ב'זיעבור', שזהו המכוון במלים בעבור שלוש עשרה וכו'.

כמרכן נזכר בספרים רבים שתיבת אהב"ה בגימט' י"ג. כגון בזה"ק פ' תרומה דף קס"ב ע"ב, ובמפרשים שם, נמנו י"ג מצוות בפרשה הראשונה של ק"ש, 'ואהבת' אחת, 'בכל לבבך' שתיים וכו'.

בירור המעשה שהובא (בשיעור הקודם) ע"י מרן שליט"א, כי המקובל הגר"מ שרעבי זצ"ל לא רצה לברך ילד שקראו לו בשם דני, במקום דניאל, כיון שזה אותיות די"ן.

דבר שני.

ידידנו מזכה הרבים הרה"ג זמיר כהן שליט"א, ראש ישיבת אבני נזר וראש ארגון הידברות, שלח אלי שאלה, לגבי מה שדיברנו בשיעור הקודם, בעניין קיצור שמות.

הכנסנו בין היתר, את העניין שמקצרים את השם דניאל, לשם דני. והבאנו איזה סיפור בזה"ל, קל וחומר לשנות מהשם דניאל, לשם דני. כי השם דניאל הוא חסד, אם יש אל, ו'דני' זה דין, בודאי שזה יותר גרוע. את זה הוא לא כותב, אבל הדבר ידוע לי ממקור אחר, מהרה"ג מרדכי שרעבי זצ"ל, שילד בא עם השם דניאל, והוא לא רצה לברך את השם הזה. הוא אמר, אתם קוראים לו כך, וזה דין. לכן הוא היה ילד, שלא הצליח בלימודיו.

על כך כתב אלינו הרב זמיר שליט"א בזה"ל, 'ישר כח גדול! פניני חן וחידושים יקרים, שא"א למצאם במקומות אחרים, ודפח"ת.

רק דבר אחד לא ברור. מהכתוב משתמע, שהגר"מ שרעבי לא הסכים לברך את השם דניאל. האם באמת לכך הכוונה, או שבאו אליו עם השם דני?

האמת היא, שקיצרתי קצת – ואולי אפילו קיצרתי מדאי הרבה, כי זה נאמר תוך כדי השיעור, עלה לי פתאום בראש ואמרתי זאת. אבל אם רוצים לדעת בשלמות, מעשה שהיה

כך היה. אקרא לכם מתוך הכתובים, הדבר רשום אצלי [בנפלאות מתורתך על מגילת אסתר] לגבי הפסוק [אסתר ב', ז'] וַיְהִי אִמֶּן אֶת הַדָּסָה.

ישנם כאלה, אשר מקצרים את השם הדסה, לשם הדס [הערת העורך: בדר"כ לשם דסין]. ורבים קוראים כך הדס לבת מעיקרא כשנולדה. נראה לי, שהדבר לא טוב. ראשית, כי הדס זה לשון זכר, והדסה זה לשון נקבה. חוץ מזה, האות ה"א רומזת אל השכינה הקדושה. אמנם עושים זאת בשביל חיבה, אבל כאשר השם הוא מלא, כשאומרים את השם במלואו, כל השפע מתקבל באופן זה. אבל כאשר מקצרים שם, כגון במקום אליהו-אלי, במקום מיכאל-מיכי, במקום ציפורה-ציפי, אזי הדבר לא טוב. דיברנו כבר על כך.

מה שכן, אפשר להוסיף. אם השם רות, ואומרים רותי, זה טוב. הוסיפו לה יו"ד. אם במקום אברהם, אומרים אבריימ'לה, בסדר, הוספת. בארץ תימן למשל, ישנו שם סלומי, זהו שם חיבה לסאלם. הוסיפו יו"ד. בסדר, הוספת יותר.

שאלה מהקהל: למה אביירמלה בסדר, הלא משמיטים הה"א.

תשובת מרן שליט"א: אבל מוסיפים בגימטריא פי כמה וכמה. וכן שרה'לה, וכדומה.

בכל אופן, מעשה שהיה כך היה.

שמעתי מפי ידידי הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א, אשר נודע לו מפי בעל המעשה עצמו שהוא תלמיד חכם ממתפללי בית הכנסת שלהם פה עיה"ק בני ברק, שנכנס אצל המקובל האלהי מה"ר מרדכי שרעבי זצ"ל בירושלם עיקו"ת, כדי לקבל את ברכתו, ומסר לו פתקא ובה רשומים בני ביתו. אחד מבניו, דניאל שמו, היה זקוק לישועה יותר מכולם, מפני שלא הצליח בלימודיו. והיו רגילים לקרוא לו דני, אך איננו זוכר אם באותה פתקא נרשם דניאל או דני. על כל פנים הרב זצ"ל בירך כל אחד ואחד מהם, אך העלים עינו מן השם של אותו בן. אביו רמז לו שיברך גם אותו, ואז אמר לו הרב זצ"ל, מדוע אתם קוראים לו דני, הרי זהו לשון דין. אם תקראו לו דניאל, בתוספת

שערי יצחק – השיעור השבועי

בספר רב פנינים למהר"ם אלשיך, ישנו פירוש חשוב לגבי הפסוק [משלי י"ח, ט"ז] מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לֹו. הוא כותב שם דבר נפלא, כי כאשר האדם נותן, הדבר מרחיב לו. זהו כמו משפך. ישנו צינור, הקב"ה נותן לאדם פרנסה ושפע, אם האדם פותח את הצינור, מעביר ונותן צדקה, אזי נותנים לו עוד ועוד. אבל אם ישנו בסוף המשפך איזו סגירה, משהו שעוצר, זה לא עובר. הוא אומר, שזה כמו ששופכים במשפך יין, ואם ישנה איזו סתימה, צועקים שצריך לסגור למעלה, כי זה נעצר, והכל הולך לחנם. זהו מתן אדם ירחיב לו.

לכן אני אומר זאת. מישהו אמר לי, טען, מה אתה רוצה לדבר עכשיו בפני הציבור שיתרמו כסף, הציבור הזה כל הזמן מתרימים אותם, כמה אפשר כבר לדרוש כסף מאותו הציבור.

אמרתי לו, תשמע, וכי אתה חושב שאני בא לבקש מהציבור כסף? אני רוצה שהם יהיו עשירים. אני לא מבקש מהם, אני רוצה לתת להם... וכי אתה לא רוצה שיתקיים בהם, 'עשר בשביל שתעשר' שיהיו עשירים? אני לא לוקח מהם, מבקש מהם עוד פעם ועוד פעם, לוחץ אותם. ההיפך, כי על ידי זה, אין לי ספק שמי שיתרום למטרה הזאת, יבורך במעשי ידיו. בפרט שהספר הזה מדבר לגבי ברכות, אז זה מדה כנגד מדה, למי שנותן. ותדעו לכם, כי גם הדרך השני שלו כבר עומד בס"ד לקראת סיום, על תפילות שבת, וקידוש בשבת. ברוך ה'.

ואינני רוצה להיות רק 'נאה דורש', ולא 'נאה מקיים' – כפי שאמרתי לכם, אני לא מתכוון לעשות התרמה – אבל אני מודיע, כי אני הראשון שתורם בל"נ אלף שקל, לטובת הספר. ואני מבקש מכל אחד, שיתרום לפחות אלף שקל. אני לא עשיר. כל אחד מן הנמצאים, וכן כל השומעים את השיעור, כגון ב'קול הלשון', וב'קול יהודי תימן', ובפורטל התורני יד מהרי"ץ. העורך. וכן כל הקוראים את השיעור בחוברת הנדפסת **שערי יצחק**. וכדומה. אני לא עושה כעת התרמה כנהוג, אולם כל אחד יעשה את החשבון שלו בינו לבין עצמו. ניתן להעביר את הכסף אלי, או לרב ניר

שם אל המורה על חסד, תגבירו עליו את מדת החסד [כנודע מדרשת רז"ל על פסוק (תהלים נ"ב, ג') חסד אל כל היום] והוא יצליח בלימודיו, וכן היה. [ואבא מארי זלה"ה היה רגיל לספר מעשה זה בהתפעלות כדרכו. איתמר].

בשורה טובה לקראת הדפסת כרך חדש בסדרת הספרים פסקי מהרי"ץ.

ישנה בשורה טובה. ברוך ה', ישנם תלמידי חכמים היושבים הדק היטב על התורה ועל העבודה, וישנו כאן ספר שעדיין לא יצא לאור, פסקי מהרי"ץ – כרך חדש, חושבני כי זהו כבר הכרך הי"ג בעז"ה שאמור לצאת לאור, על הלכות נטילת ידים, ברכות הבשמים, ברכות הראיה וההודאה והשבח מנחה וערבית וסדר הלילה.

המחבר הוא, ידידנו הרה"ג אליהו מדמון שליט"א, נכדו של מהר"ר יחיא אלשיך זצ"ל. ברוך ה', הוא הביא אלי השבוע את הספר. בעבר [שיעור מוצש"ק תרומה התשפ"ב] כבר דיברתי על כך, ראיתי זאת, אבל לראות כעת את כל הספר, שש מאות עמודים, ערוכים ומסודרים לדפוס, הספר כבר מעומד, רק צריך להכניס את הספר לדפוס, ו'הכסף יענה את הכל'. לראות חיבור כזה נפלא, ממש מרנין את הלב.

מה שברצוני לומר, הוא כדלקמן. דיברתי כמה פעמים – אני לא מתכוון לעשות התרמה, אני לא מתרים, אבל ברצוני שנעורר את עצמנו. הבאנו את הפירוש שמהרי"ץ זיע"א מביא זאת בתפילת ערבית, לגבי הפסוק [תהלים קכ"א, ה'] יִי צִלָּךְ עַל יַד יְמִינֶךָ. מה הפירוש, י"י צילך? וכי ה' הוא ח"ו צל שלנו? הסברנו כי ה' הוא כמו צל, לגבי הנקודה הזאת, כי מה שאתה עושה – הקב"ה עושה. מדה כנגד מדה. כפי שלגבי הצל, אם האדם מגיש יד סגורה, הצל ג"כ עושה יד סגורה. פותחים את האצבעות, הצל גם כן כך. אם האדם פותח את היד, גם הקב"ה פותח את ידו. דהיינו, כאשר האדם נותן צדקה, שלא יחשוב שח"ו יהיה חסר לו. ולא עוד אלא שההיפך, הקב"ה נותן לו שפע כפליכפלים.

טיירי הי"ו. הפעם ה' ניר אמר לי שהוא לא יכול להגיע לשיעור, אבל אמרתי שאדבר על כך למרות זאת.

ברם חושבני, כי גם אלף שקל, זה לא מספיק. כל אדם יכול להתרים בסביבתו ובמשפחתו, חמשת אלפים שקל לפחות. לזכות את האנשים, שיתרמו לטובת הוצאת הספר הזה, שנזכה שהוא יצא לאור. לכל אחד, ישנם קרובי משפחה וידידים. ולהגיד להם, תשמעו, תתרמו ואל תחשבו שבשביל זה יהיה לכם פחות, בעז"ה [מלאכי ג', י'] וּבְחֲנוּנֵי נָא בְּזֹאת אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲפַתַּח לָכֶם אֶת אַרְבּוֹת הַשָּׁמַיִם, וְהִרְקַתִּי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דִי.

יהי רצון, שה' ברוך הוא יזכה את כולם שיעלו ויצליחו, שתהיה ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, אכי"ר.

שאלה מהקהל: אני תורם אלף שקל, רק רציתי לדעת האם כל המובא בספר הזה, הוא בדיוק עפ"י דעת מרן שליט"א? במאה אחוז?

תשובת מרן שליט"א: אי אפשר להגיד, מאה אחוז. זאת האמת. אבל כנראה תשעים ותשע אחוז. אני לא יכול להיות אחראי, על כל מלה ומלה. והוא גם הכניס הרבה מן הרשימות וההערות שמסרתי לו בכתב וכו'.

שאלה מהקהל: כמה העלות של הדפסת כל הספר?

תשובת מרן שליט"א: אינני יודע. צריך לשאול את הרב ניר הי"ו, שעוסק בכך. זה יותר משש מאות עמודים.

ונזכה כולנו להגדיל תורה ולהאדירה, אכי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר,

נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א

קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם לטובה, אכי"ר.